

УДК 159.938

Коваленко А. Б.,

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної психології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: abk2015@ukr.net; kovalenkoalla9@gmail.com

Безверха К. С.,

аспірант кафедри соціальної психології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: kate.bezverha@bigmir.net

СОЦІАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК МЕХАНІЗМ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС СУСПІЛЬНОЇ КРИЗИ

З'ясовано особливості прояву соціальної ідентичності у кризові періоди розвитку суспільства. Виявлено, що респонденти сприймають українське суспільство як кризове з характерними ознаками у економічній, політичній та соціальній сферах. Виявлено чотири групи досліджуваних залежно від специфіки соціальної ідентичності в кризові періоди життя суспільства.

Ключові слова: соціальна ідентичність, суспільна криза, адаптація, самооцінка, соціальна активність, Я-концепція.

The features of the manifestation of social identity in times of society crisis were shown. It was found that respondents perceive the Ukrainian society as being in crisis with certain characteristics in economic, political and social spheres. There were discovered four groups of respondents depending on the specific social identity in times of society crisis.

Key words: social identity, social crisis, adaptation, self-esteem, social activity, self-concept.

Актуальність. Соціальна ідентичність виконує важливі функції як на груповому, так і на міжособистісному рівнях: суспільство отримує можливість включити індивідів у систему соціальних зв'язків і відно-

син, а особистість реалізовує базову потребу групової приналежності, що забезпечує захист, можливості самореалізації, оцінки іншими та впливу на групу. Прагнення індивіда ідентифікувати себе з тією чи іншою спільнотою виникає при руйнуванні традиційного укладу, а нестабільне, загрозливе, економічне і соціально-політичне становище у країні не сприяє актуалізації потреби у самовизначенні. Також ідентичність виступає одним з механізмів пізнання та розуміння іншої людини. Орієнтація на іншу людину як на зразок істотно підвищує показники соціального самовизначення.

Стан розробки проблеми. Проблеми ідентичності досліджувались досить інтенсивно як у попередні роки, так і нині. У західній науковій традиції дослідження спрямовувались переважно на вивчення особистісної мотивації (Е. Еріксон, Дж. Марсія, З. Фрейд, К. Юнг та ін.) [7], взаємодії осіб у малих контактних групах (Дж. Мід, Г. Теджфел, Дж. Тернер та інші) [3, 8] або ці підходи поєднувалися (М. Брюер, Т. Тайлер).

Дослідження ідентичності у вітчизняній психології представлені працями М. Шульги, П. Гнатенка та В. Павленко [2], С. Макеева [6], а також Н. Антонової, Є. Головахи, О. Злобіної, А. Зубенка, Н. Костенко, В. Малахова, Н. Павленка та ін. [1] Разом з тим поза увагою дослідників залишаються проблеми механізмів соціальної адаптації та роль соціальної ідентичності у цьому процесі.

Мета: дослідити та проаналізувати соціальну ідентичність як механізм адаптації людей у період суспільної кризи.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації мети дослідження проводилося емпіричне дослідження, у ході якого використовувалися такі емпіричні методи та методики: проективна методика «Географія візуальних образів», анкетування, методика оцінки позитивності і невизначеності етнічної ідентичності (А. Н. Татарко, Н. М. Лебедева), методика виявлення самооцінки особистості (С. Будассі), методика діагностики соціально-психологічної адаптації Роджерса–Даймонд, методика «Хто я?» М. Куна і Т. Макпартленда (модифікація Румянцевої), індивідуально-типологічний опитувальник (Л.Л. Собчик).

Вибірку склали 61 респондент віком від 17 до 53 років, 20 чоловіків та 41 жінка різних професій, суспільних статусів та місць проживання.

Для візуалізації досліджуваних образів на тему «Суспільство в Україні» досліджуваним пропонувалося створити колаж [4, 5]. У результаті було створено інтегральний колаж для репрезентації сприймання суспільства з ознаками кризи у економічній, політичній та соціальній сферах суспільства (Рис. 1).

Креатив, узагальнених попередній досвід: обурений народ, недовіра до влади, «обділені природою люди, які хочуть жити в Росії, але не хочуть туди їхати (л-логіка), «годувальники» Києва, хунти і всього світу».

Емоції та почуття: некомпетентна влада, чиновники всіх рівнів і відтінків, які крадуть все, що криво лежить, мітинги, почуття народу у висловах на плакатах.

2. Соціальна криза.

Сутнісні характеристики: «зломане і засохле» суспільство, розрив між бідними та багатими, втомленість звичайних людей від проблем.

Раціональні інтенції: нерівноправ'я у суспільстві, протистояння інтелігенції та «пролетаріату», задрісність людей.

Життєвий досвід: розрив між бідними та багатими, байдужість суспільства до пересічних проблем окремих громадян, «промиті мізки, некритичне бачення», знищення культурних надбань, деградація молоді через зловживання алкоголем, наркотиками, «зрадофілія», недовіра до всього і всіх, теорії змови.

Креатив, узагальнений попередній досвід: молодь, що втікає за кордон, пошук кращого життя, стійка належність до «поганих» традицій, гальмування розвитку, люди-«стадо».

Емоції та почуття: роз'єднане суспільство, «занадто багато проблем» у пересічного громадянина, культурна деградація населення, занадто високий рівень довіри людей до влади («наївність»).

3. Економічна криза.

Сутнісні характеристики: економічна безграмотність.

Раціональні інтенції: розруха, «любов до халтури».

Життєвий досвід: бідність населення.

Креатив, узагальнений попередній досвід: малозабезпеченість населення.

Емоції та почуття: чиновники всіх рівнів і відтінків, які крадуть все, що «криво» лежить.

Важливим елементом аналізу колажів є просторове розташування картинок, яке, на думку представників арт-терапевтичного напрямку, дозволяє визначити зв'язок використаних зображень та символів з часовою перспективою. Як правило, у верхній частині колажу розташовуються зображення, які пов'язані з планами на майбутнє (роз'єднане суспільство, феномен «жлобство», розруха та суспільна нерівність), в нижній частині – ті, що містять в собі відбиток минулого (обурений народ, суспільна байдужість та перебільшення владної політичної сили), в середині композиції розташовуються картинки, які відображають актуальний психологічний стан та пов'язані з відчуттям себе у теперішньому часі (еміграція, висміювання влади, соціальний, політичний та економічний розрив між бідними та багатими, бідність населення та як результат – «засохле суспільство»).

На наступному етапі застосувалися описові статистики, що дало змогу виявити середні значення за кожним показником.

Соціальна ідентичність як механізм адаптації особистості має кілька складових: соціальна адаптація, конформність, соціальні ролі, цінності, етнічна ідентичність.

Тому наступним досліджуваним показником став рівень адаптації особистості за допомогою методики діагностики соціально-психологічної адаптації Роджерса-Даймонд, що включає в себе 6 інтегральних показників: адаптація, прийняття інших, інтернальність, самосприймання, емоційна комфортність, прагнення до домінування та одна додаткова шкала – ескапізм як важливий захисний механізм людської психіки, характеристиками якого є бажання ухилитися, втекти, сховатися від безрадісних фізичних і психічних аспектів реального життя в примарному, вигаданому світі [20].

Усі середні показники знаходяться нижче зони невизначеності, це означає, що більшість респондентів мають високий рівень адаптації, прийняття себе та інших, емоційний комфорт, схильні до внутрішнього контролю та до домінування, а рівень ескапізму знаходиться у межах норми.

Для виявлення рівня конформності використовувався опитувальник Собчик, який має шкалу конформності. Результати знаходяться у межах загострених - акцентуйовані риси та наближені до надмірно виражених - властивості, що утруднюють адаптацію і створюють проблеми як для особистості, так і її оточення.

Вибірка виявилась більш інтровертованою, ніж екстравертованою. Спонтанність - розкуте самоствердження, наступальність, прагнення до лідерства, - поєднує в собі екстровертованість і агресивність, формує «сильний» (гіпертимний) тип поведінки з найбільш чітко вираженими типологічними властивостями, водночас як сензитивність (чутливість, орієнтація на авторитет сильнішої особистості, конформність, риси залежності), що представляє собою сплав інтровертованості і тривожності, формує атрибутику типологічно «слабкої» (гіпотимної) конституціональної структури.

Шкала агресивності відповідає досить впевненій тенденції самоствердження, активної самореалізації, відстоювання своїх інтересів і лише при високих балах вказує на егоцентризм і схильність до агресивної манери самоствердження всупереч інтересам оточуючих, аж до явних агресивних висловлювань або дій.

Протиставлені одна одній типологічні властивості ригідності і лабільності формують, у свою чергу, два полярних типи, що представляють собою змішані варіанти щодо чисто гіпертимного або чисто

гіпотимного. Один з них - ригідний - характеризується поєднанням суб'єктивізму інтроверта з інертністю установок і наполегливістю особистості, схильної до педантизму і настороженої підозрілості. Інший, лабільний, відрізняється вираженою мінливістю настрою, мотиваційною нестійкістю, підвищеною емотивністю, рисами демонстративності.

Показник тривожності має помірний рівень вияву і свідчить про обережність у прийнятті рішень, відповідальність щодо оточуючих, соціальну співзвучність середовищу; за високих показників ця шкала виявляє надмірну тривожність, недовірливість, боязливість, схильність до нав'язливих страхів і панічних реакцій.

Для подальшого аналізу результатів використовувався кореляційний аналіз. Так, соціальна адаптація пов'язана з адекватним відображенням себе (самооцінка), з прийняттям індивідом різних соціальних ролей і з адекватним відображенням своїх соціальних зв'язків.

Самооцінка особистості - це усвідомлення власної ідентичності незалежно від зовнішніх впливів. Вона складається в процесі пізнання людиною себе. (викинути кусок) Те, як людина оцінює себе - відчуття гідності, самозадоволення, самоповага або приниження, почуття неповноцінності - частково залежить від її соціального статусу, але ще більш від оцінок, які вона отримує від значущих для неї осіб.

Тож для перевірки самооцінки ми обрали методику знаходження кількісного рівня самооцінки С. Будассі та отримали такі результати (табл.1).

Таблиця 1

Розподіл досліджуваних за рівнями самооцінки (у %)

Рівень самооцінки	Відсотки
занижена самооцінка	9,8
адекватна самооцінка	36,1
самооцінка, що завищена за невротичним типом	42,6
завищена самооцінка	11,5

З таблиці видно, що найбільш вираженою є самооцінка, що завищена за невротичним типом.

З урахуванням того, що соціальна адаптація має дві форми: активну (індивід прагне вплинути на середовище, змінити його, тобто активно входить у процес соціалізації) та пасивну (не взаємодіє із середовищем, не прагне змінити його, пристосовується до особистих норм, оцінок, засобів діяльності), нами розроблена анкета для виявлення активних соціальних проявів людини. Провідними Я-концепціями у

всій вибірці є соціальне Я (54 %), рефлексивне Я (44%) та лише одна людина має провідну Я-Концепцію – діяльність (2%).

Люди з соціальним Я виявляють себе у такій соціальній активності, як участь у мітингах, демонстраціях, революціях, орієнтуються на оточуюче середовище (за анкетною – відповіді про зміну мови, наприклад «моя компанія говорить російською, тому я свідомо перейшла на російську мову» тощо).

Також соціальна активність переважає і у людей з рефлексивним Я, але ділиться майже навпіл, тобто люди з рефлексивним Я мають як високу соціальну активність, так і низьку.

Для визначення такої складової соціальної ідентичності як етнічна ідентичність, ми обрали методику оцінки позитивності і невизначеності етнічної ідентичності (А.Н. Татарко, Н.М. Лебедева). Результати свідчать про те, що позитивну ідентичність мають 93% респондентів, і лише 7% - невизначену ідентичність. Вибірка здебільшого має позитивну ідентичність, яка представляє такий баланс толерантності по відношенню до власної та інших етнічних груп, що дозволяє розглядати її, з одного боку, як умову самостійного і стабільного існування етнічної групи, з іншого - як умову мирної міжкультурної взаємодії в поліетнічному світі. Тому позитивна етнічна ідентичність набуває статусу «норми». У її структурі співвідносяться позитивний образ власної етнічної групи з позитивним ціннісним ставленням до інших етнічних груп.

Етнічну ідентичність за типом «норми» характеризує висока толерантність і готовність до міжетнічних контактів. Позитивність ставлення до власного та інших народів, що поєднується в «нормі», зовсім не передбачає емоційної однозначності цих стосунків. На противагу космополітизму, ідеології «громадянина світу», людині з «нормальною» етнічною ідентичністю властива природна перевага власних етнокультурних цінностей.

Для перевірки відмінностей між усіма показниками використовувався t-критерій Стюдента на основі декількох методів групування: за соціальною активністю на основі анкети, за розподілом за Я-Концепцією та за статтю.

За соціальною активністю виявлено, що існують відмінності за шкалами «домінування» ($p=0,015$), «екстраверсія» ($p=0,038$), «ригідність» ($p=0,003$). То ж ті, хто має вищий рівень соціальної активності, більш екстравертовані, менш ригідні та мають прагнення до домінування, на відміну від тих, хто має нижчу соціальну активність.

Розподіл за показником Я-Концепції не виявив значущих відмінностей за t-критерієм Стюдента.

Значення t-критерію Стьюдента свідчить про наявність значущих відмінностей між чоловіками та жінками за такими шкалами: «прийняття себе» ($p=0,048$), «підкорювання» ($p=0,037$), «тривожність» ($p=0,019$), «конформність» ($p=0,011$), «цінності спілкування» ($p=0,002$), «альтруїстичні цінності» ($p=0,003$), «соціальні цінності» ($p=0,007$).

Отже, жінки мають вищий рівень прийняття себе, прагнення до підпорядкування (у чоловіків до домінування), більш тривожні, конформні, але на вищі місця, на відміну від чоловіків, ставлять цінності спілкування, альтруїстичні та соціальні цінності.

У ході подальшого дослідження ми перевірили вплив змінних на «адаптацію» за допомогою регресійного аналізу.

Модель не включала до рівняння такі змінні як: прагнення до домінування ($p=192$), позитивна та негативна етноприналежність ($p=0,973$; $p=0,847$), екстраверсія ($p=0,928$), ригідність ($p=0,836$), сензитивність ($p=0,800$), лабільність ($p=0,895$), цінності спілкування ($p=0,323$), цінності прийняття інших ($p=0,535$) та соціальні цінності ($p=0,064$).

То ж наше рівняння виглядає так:

Адаптивність = $-1,172 + 2,120$ самооцінка $+0,492$ самоприйняття $+0,189$ прийняття інших $+0,209$ емоційний комфорт $+0,176$ інтернальність $-0,268$ ескапізм $+0,502$ спонтанність $-0,313$ агресивність $+0,580$ інтроверсія $-0,361$ тривожність $-0,260$ конформістські цінності $-0,618$ альтруїстичні цінності.

За показником стандартизованого коефіцієнта Бета можна побачити, що майже всі змінні мають не дуже значний вплив, але найбільшою мірою на адаптивність впливає емоційний комфорт з показником 341, а найменшою мірою – самооцінка з показником 050.

Тому якщо людина має адекватну самооцінку, високі рівні самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність (у даному випадку внутрішній контроль), спонтанність, низький рівень ескапізму, агресивності, спрямованість на конформістські та альтруїстичні цінності, то рівень її адаптивності зростатиме.

Крім того, на рівень адаптивності позитивно впливає інтроверсія. Цей результат можна пояснити тим, що вибірка складається з людей, у яких середній рівень інтроверсії вищий, ніж екстраверсії. Можливо, краще розуміння себе, спрямованість на внутрішній світ допомагає кращому відчуттю і навколишнього середовища, що дозволяє краще адаптуватись.

Для з'ясування зв'язків між досліджуваними показниками використовувався кореляційний аналіз. При цьому не бралися до уваги кореляції шкал між показниками однієї методики.

Таблиця 2

Кореляційні зв'язки між шкалами

	Адаптація	Самоприйняття	Прийняття інших	Емоційний комфорт	Інтернальність	Прагнення до домінування	Ескапізм	Невизначена етноприналежність	Конформіські цінності
Екстраверсія	,395	,327	,551	,427	,288				,254
Спонтанність	,322	,318		,310	,361	,327			
Інтроверсія	-,263	-,255	-,409	-,319		-,282			
Сензитивність	-,276	-,306		-,284	-,298	-,318		-,260	
Тривожність	-,620	-,464	-,412	-,563	-,534	-,310	,270		
Конформність	-,574	-,485	-,318	-,540	-,528	-,387			
Агресивність				,459		,316			
Ригідність						,369			
Альтруїстичні цінності						,334			
Соціальні цінності						,309			
Лабільність								-,314	
Рівень значущості $p < 0.01$									

Згідно з результатами, наведеними у таблиці, можна виокремити особливості соціальної ідентичності:

- 1) самооцінка не має кореляційних зв'язків з жодною шкалою;
- 2) адаптація має прямо пропорційні зв'язки з такими шкалами як екстраверсія і спонтанність; обернено пропорційні: інтроверсія, сензитивність, тривожність і конформність;
- 3) невизначеність етноприналежності має негативні зв'язки із сензитивністю та лабільністю;
- 4) конформність має лише обернено пропорційні зв'язки з такими шкалами як адаптація, самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність та прагнення до домінування;
- 5) альтруїстичні та соціальні цінності мають прямо пропорційний зв'язок із прагненням до домінування, а конформіські цінності мають прямо пропорційний зв'язок із екстраверсією.

За допомогою використання кластерного аналізу виокремилися 4 кластери.

Наявність чи відсутність відмінностей між ними можна подивитись за критерієм Краскела-Уолеса, де наявність відмінностей – Sig. 0,05. Тож бачимо, що відмінності відсутні за такими шкалами як самооцінка ($p=0,129$), ескапізм ($p=0,212$), позитивна етноприналежність ($p=0,186$), ригідність ($p=0,115$), лабільність ($p=0,810$), конформістські цінності ($p=0,66$), альтруїстичні цінності ($p=0,110$) та цінності прийняття інших ($p=0,235$). Відсутність різниці за даними показниками можна пояснити тим, що самооцінка в більшості вибірки знаходиться приблизно на однаковому рівні і характеризується адекватністю. Як визначала автор методики Собчик, протиставлені одна одній типологічні властивості ригідності і лабільності формують, у свою чергу, два полярних типи, що представляють собою змішані варіанти по відношенню до чисто гіпертимного і чисто гіпотимного. Один з них - ригідний - характеризується поєднанням суб'єктивізму інтроверта з інертністю установок і наполегливістю особистості, схильної до педантизму і настороженої підозрілості. Інший - лабільний, емотивний - відрізняється вираженою мінливістю настрою, мотиваційною нестійкістю, підвищеною емотивністю, демонстративними рисами (особистість, яка шукає визнання). Наші ж респонденти мають показники в межах норми за багатьма характеристиками, що включені до ригідності, лабільності. Тому, мабуть, критерій не визначив між ними відмінностей.

За усіма іншими шкалами наявні відмінності, тож ми вважаємо доцільним проводити подальший аналіз кластерів, для чого застосуємо метод середнього, та охарактеризуємо кожен з кластерів.

До першого кластеру увійшли люди із середніми показниками за всіма шкалами, вони характеризуються високим рівнем прийняття себе та інших, завищеною самооцінкою за невротичним типом, низьким рівнем невизначеної етноприналежності та високим рівнем позитивної етноприналежності, високим рівнем внутрішнього контролю, прагненням до підкорення та орієнтацією на соціальні цінності (особливо – цінності спілкування).

До другого кластеру увійшли люди, які характеризуються адекватною самооцінкою, низьким рівнем адаптивності та адаптації, низьким рівнем самоприйняття, прийняття інших, низьким рівнем емоційного комфорту, інтернальності, низьким рівнем невизначеної етноприналежності та високим рівнем позитивної етноприналежності, більш інтровертовані та надають перевагу конформістським цінностям при вираженому рівні конформності.

До третього кластеру увійшли люди із найбільш вираженими характеристиками майже за всіма показниками: мають завищену самооцінку за невротичним типом, але високі рівні (найвищі за усіма групами) показників адаптивності та адаптації, високі рівні самоприйняття

себе та інших, високий рівень внутрішнього контролю, високий рівень інтернальності, екстровертіваність (найвищі показники за всіма групами), низькі агресивність та тривожність, низький рівень конформності, високий рівень позитивної етноприналежності та виокремлюють цінності прийняття іншими як такі, що найбільш важливі.

До останнього, четвертого, кластеру увійшли люди із завищеною самооцінкою за невротичним типом, з високим рівнем адаптивності, прийняття себе та інших, високим рівнем домінування, інтернальності, найвищими показниками агресивності, спонтанності, та найнижчим показником інтроверсії та із особливістю ставити соціальні цінності на нижчі місця.

Після цього ми порівняли вираженість окремих показників соціальної ідентичності у представників чотирьох кластерів (рис.2).

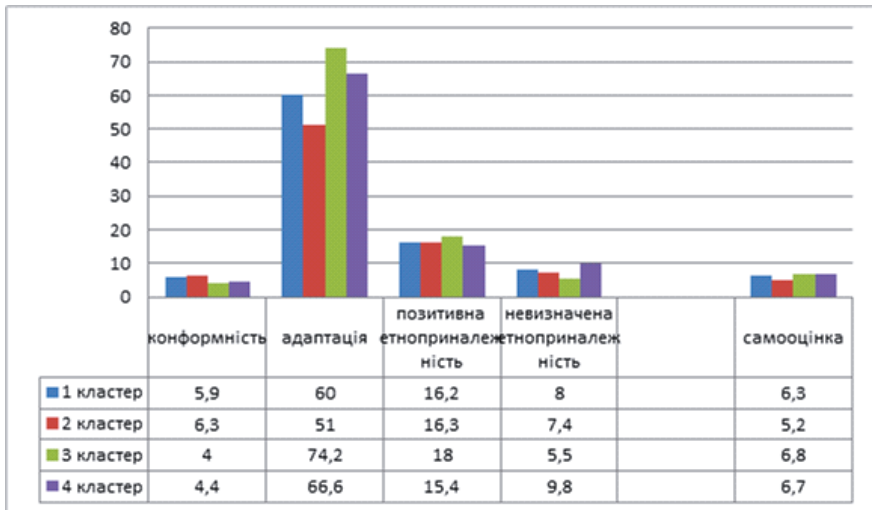

Рис. 2. Середні показники показників соціальної ідентичності за кластерами

Далі ми проаналізували переважання тих чи інших Я-концепцій у кластерах (таблиця 3).

Таблиця 3

Розподіл Я-концепції за кластерами

	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3	Кластер 4
Соціальне Я	11	10	7	5
Діяльнісне Я	0	0	0	1
Рефлексивне Я	10	8	3	6

Отже, кластер 3 відрізняється високою орієнтованістю на соціальне Я і найнижчою – на рефлексивне. Другий кластер характеризується високими показниками соціального Я, трохи менші, але теж високі – рефлексивного. Перший кластер однаковою мірою має як соціальне, так і рефлексивне Я. У четвертому кластері рефлексивне Я переважає над соціальним, також є досліджуваний із діяльнісним Я.

Висновки. У ході дослідження виявлено, що респонденти сприймають українське суспільство як кризове з характерними ознаками у економічній (економічна безграмотність, бідність населення, розруха, «любов до халтури»), політичній (політична несвідомість; звичка звинувачувати у своїх проблемах інші країни, політиків, кого завгодно, окрім себе; політики, що користуються стомленістю населення; недовіра до влади тощо) та соціальній сферах (розрив між бідними та багатими; втомленість звичайних людей від проблем; заздрісність людей; байдужість суспільства до пересічних проблем окремих громадян; «промиті мізки, некритичне бачення»; молодь, що емігрує за кордон, або деградація через зловживання алкоголем тощо).

Виявлено чотири групи досліджуваних залежно від специфіки соціальної адаптації в кризові періоди життя суспільства. Так, перша і четверта група мають середні показники порівняно із другим та третім, та відрізняються між собою тим, що четверта група має високий рівень адаптації, при цьому нижчий рівень конформності та найвищий рівнем невизначеної етноприналежності. Також перша група має орієнтацію на соціальні цінності (особливо – цінності спілкування), а четверта має особливість ставити соціальні цінності на нижчі місця. Про це свідчать і показники Я-концепції, де перша група однаковою мірою має як соціальне Я, так і рефлексивне Я, а в четвертій групі рефлексивне Я переважає над соціальним, також виявлено прояви діяльнісного Я.

Друга група досліджуваних характеризується низьким рівнем адаптації, найвищим рівнем конформності, високим рівнем позитивної етноприналежності та середнім рівнем невизначеної етноприналежності. Надають перевагу конформістським цінностям. Найбільше орієнтовані на соціальне Я, трохи менше на рефлексивне Я.

Третя група відрізняється вищим рівнем адаптації, низьким рівнем конформності, найвищим рівнем позитивної етноприналежності та найнижчим рівнем невизначеної етноприналежності та високою самооцінкою. Виділяються цінності прийняття іншими як такі, що більш важливі. Досліджувані орієнтовані переважно на соціальне Я і найменше - на рефлексивне.

Цікавими для подальших досліджень є вивчення локус-контролю, типів етнічної ідентичності, соціальних стереотипів з розширенням вибірки та тривалості дослідження, зокрема, з'ясування становлення соціальної ідентичності у дітей та підлітків.

Список використаних джерел

1. Антонова Н. В. Проблема личностной идентичности в интерпретации современного психоанализа, интеракционизма и когнитивной психологии / Н. В. Антонова // Вопросы психологии, 1996. – № 1. – С. 131–143.
2. Гнатенко П. І. Ідентичність: філософський та психологічний аналіз / П. І. Гнатенко, В. М. Павленко. – К. : «АРТ–ПРЕСС», 1999. – 466 с.
3. Мид Дж. Интернализированные другие и самость / Дж. Мид // Американская социологическая мысль : тексты / под ред. В. И. Добренкова. – М., 1994. – С. 121–122.
4. Остапенко І. В. Особливості використання проективної техніки «колаж» для дослідження уявлень студентської молоді про владні режими / І. В. Остапенко // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : Збірник наукових праць. – К. : Логос, 2014. – № 2 (23). – С. 187–192.
5. Соснюк О. П. Психосемантична інтерпретація візуальних образів у прикладних дослідженнях / О. П. Соснюк // Наука і освіта. Тематичний спецвипуск: «Когнітивні процеси та творчість», 2012. – № 9. – С. 201–205.
6. Соціальні ідентифікації та ідентичності / С. А. Макєєв, С. Н. Оксамитна, О. В. Швачко. – К. : Ін-т соціології НАН України. – 1996. – 185 с.
7. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон – М. : Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.
8. Tajfel H. Social identity and intergroup relations / H. Tajfel. – Cambridge: Cambridge University Press, 1982. – 546 p.

References transliterated

1. Antonova N. V. Problema lichnostnoj identichnosti v interpretacii sovremennogo psihoanaliza, interakcionizma i kognitivnoj psihologii / N. V. Antonova // Voprosy psihologii, 1996. – № 1. – S. 131–143.
2. Gnatenko P. I. Identychnist': filosofs'kyj ta psihologichnyj analiz / P. I. Gnatenko, V. M. Pavlenko. – K. : «ART–PRESS», 1999. – 466 s.
3. Mid Dzh. Internalizovannye drugie i samost' / Dzh. Mid // Amerikanskaja sociologicheskaja mysl' : teksty / pod red. V. I. Dobren'kova. – M., 1994. – S. 121–122.
4. Ostapenko I. V. Osoblyvosti vykorystannja proektyvnoi tehniky «kolazh» dlja doslidzhennja ujavlen' students'koi molodi pro vladni rezhymy / I. V. Ostapenko // Aktual'ni problemy sociologii, psihologii, pedagogiky : Zbirnyk naukovykh prac'. – K. : Logos, 2014. – № 2 (23). – S. 187–192.
5. Sosniuk O. P. Psyhosemantychna interpretacija vizual'nyh obraziv u prykladnyh doslidzhennjah / O. P. Sosniuk // Nauka i osvita. Tematychnyj specvypusk: «Kognityvni procesy ta tvorchist'», 2012. – № 9. – S. 201–205.
6. Social'ni identyfikacii' ta identychnosti / S. A. Makjejev, S. N. Oksamytna, O. V. Shvachko. – K. : In-t sociologii' NAN Ukraïny. – 1996. – 185 s.

7. Jerikson Je. Identichnost': junost' i krizis / Je. Jerikson – M.: Izdatel'skaja gruppа «Progress», 1996. – 344 s.

8. Tajfel H. Social identity and intergroup relations / H. Tajfel. – Cambridge: Cambridge University Press, 1982. – 546 p.

Abstract

Kovalenko A. B.,
Doctor of Psychological Sciences,
Professor

Bezverkha K. S.,
Postgraduate of Psychology

SOCIAL IDENTITY AS AN ADAPTATION MECHANISM OF PERSONALITY IN THE SOCIAL CRISIS

The survey found respondents perceiving the Ukrainian society as being in crisis with certain characteristic signs in economic (economic illiteracy, poverty, population collapse, «love to hack»), political (political ignorance; habit to blame for their problems other countries, politicians, anyone except themselves; politicians using fatigue population; distrust of the authorities, etc.) and social life (the gap between rich and poor, people are exhausted from everyday life problems; envy of people; society's indifference to the everyday life problems other citizens, «washed brains, uncritical vision»; young people emigrate abroad or degraded due to alcohol abuse, etc.).

There were discovered four groups of respondents depending on the specific social adaptation in times of society crisis. Thus, the first and the fourth group are average compared to the second and third, and differ in that the fourth group has a higher level of adaptation, a lower level of conformity and the highest level of vague ethnoidentity. In addition, the first group focuses on social values (especially – the value of communication), and the fourth tends to put social values lower. It is also shown by indicator of self-concept, where the first group has equal social and reflexive Self, and in the fourth group a reflexive Self prevail over social Self, also found signs of active Self.

The second group of respondents is characterized by a low level of adaptation, the highest level of conformity, high level of positive ethnoidentity and an average level of vague ethnoidentity. They prefer

conformity values and are mostly focused on the social Self, a little less than reflexive Self.

The third group differs by the highest level of adaptation, low conformity, the highest level of positive etnoidentity, the lowest level of vague etnoidentity and high self-esteem. Values of being accepted by others are more important. Participants focus mainly on the social Self and less on the reflexive Self.
